

ANDERS HALLENGREN:

Invandrarbarnens problem

Som lärare har fil kand Anders Hallengren erfarenhet av stödundervisning för invandrarbarn. Det är vanligen den andra generationen av invandrarna som har de största svårigheterna att anpassa sig. Barnen kläms mellan föräldrarnas kultur och den i vilken de nu skall uppföstras. Det svenska samhället måste göra åtskilligt för dem, och problemet är så mycket större som vart tionde barn som föds i Sverige i dag har en förälder som är invandrare. Samtidigt är ofta föräldrarna mest ovilliga att låta barnen växa in i svensk kultur. Men år 1975 har invandrare fått rösträtt vid val till kommun och landsting och själva fått valbarhet till kommunala uppdrag.

Vid Sovjetiska vetenskapsakademins femte nordistkongress i Moskva 1971 fanns bl a ett föredrag om de utländska arbetarnas situation i Sverige. Att man utomlands intresserar sig för detta problem är ingen tillfällighet. Sverige har blivit ett invandrarland – även om få kommer från Sovjetunionen. Om man till invandrarna räknar alla dem som bor i Sverige och som är eller har varit utländska medborgare, är det totala antalet närmare 650 000. 400 000 av dem är utländska medborgare. Många av dessa är barn som fötts i Sverige. Och nästan vart tionde barn som föds i Sverige har en förälder som är invandrare. Man får då komma ihåg, att invandrarna i viss utsträckning kommer från länder där stora barnantal är vanliga men än mer att en stor del av invandrarbefolkningen, nära 40 %, är i den fertila åldern 25 – 44 år.

Sverige är relativt ungt som invandrarland. Ända fram till 1931 var emigrationen större än immigrationen. Sedan dess har invandringen ökat kraftigt. 40 % av folkkökningen under tiden 1944–1970 berodde på invandringen. 1970 kunde man räkna att det fanns utländska medborgare från 120 länder bosatta i Sverige. De största invandrargrupperna är nu finländare, jugoslaver, danskar, norrmän, tyskar, greker och italienare.

Invandringen måste för att förstås ses i ett helhetsperspektiv. Västeuropa har sedan andra världskriget upplevt ett otal slag av folkvandringar, som berott på politiska och ekonomiska förhållanden. I Tyskland och Schweiz har sedan länge "gästarbetarna" varit många. Frankrike har och har haft

hundratusentals nordafrikanska arbetare, England har fått invandring från kolonier-na. I dag är ca 15 miljoner människor i Eu-ropas länder immigranter. I Sverige är åt-minstone 7 % av arbetskraften utländsk. Till skillnad från tex Norge (som haft en med internationella mått liten immigration, men som genom oljefyndigheterna fått en allt-mer ökad invandring) har Sverige blivit ett invandrarland av stora dimensioner, dels be-roende på en relativt öppen politik i detta avseende, dels beroende på näringslivets be-hov av arbetskraft. Toppen nåddes under högkonjunkturen 1969–1970, då i runt tal 100 000 personer inflyttade.

Boendeproblemen

En bosegregation, en åtskillnad mellan olika grupper och befolkningskategorier i boen-det, är tydligt urskiljbar när det gäller in-vandrarna. Främst har denna sociala och ekonomiska orsaker. I Stockholm har vissa områden 12–15 % invandrare, medan i andra procenten är mycket låg. Flertalet in-vandrarbarn växer upp i områden med för-hållandevis låg social och ekonomisk stan-dard. Bosegregationens nackdelar förstärks av att den medför skolsegregation – grupp-åtskillnaden fortsätter i skolan, eftersom barnen vanligen hamnar i skolor som ligger nära hemmet. Därför är problemen geogra-fiskt och socialt mycket ojämnt fördelade. Det är möjligt att vissa folkgrupper i ett sam-hälle trivs bäst med att bo för sig, tillsam-mans. Men här är det i ringa utsträckning fråga om någon frivillig uppdelning. Den har snarast att göra med det tragiska fak-

tum, att olika socialgrupper alltför tende-rar bo åskilda i vårt land. I stort är också all segregation till nackdel för alla och hela samhället, eftersom den minskar kontakt-yterna samhällets människor och grupper emellan. Den medför också att för skolans del höga pedagogiska krav ofta ställs på sko-lor som är minst rustade att uppfylla dem. I vilket fall som helst ställer koncentrationen av invandrarbarn på vissa platser speciella krav. Resurserna måste därför fördelas efter olika regioners och stadsdelars behov för att det svenska skolsystemet skall präglas av jämlikhet. Detta var SIA-utredningen också inne på, tyvärr bara i förbigående.

En annan typ av kategoriuppdelning i boendet är den man kan se bland studenter-na. Invandrarstudenterna söker sig av för-klarliga skäl i första hand till studentbostä-der. Av Stiftelsen Stockholms Studentbostä-ders hyresgäster är över 20 % utländska stu-denter. Men detta beror även på att andelen utländska studenter vid universitetet är högre än andelen invandrare i Sverige. Om de-ta boendeförhållande är på gott eller ont för alla berörda är inte så lätt att svara på. Troli-gen är det fråga om ett för alla parter ganska gott alternativ. Studentmiljön är på många sätt mer öppen än samhället i övrigt, och det utländska inslaget är – inte minst från inter-nationell synpunkt – en värdefull kontakt och stimulans för de svenska studenterna.

Invandrarnas problem kan beskrivas som problemet med kulturer i kontakt. Invand-rarna kan då grovt indelas i fyra grupper: de som vill och kan anpassa sig till det svenska samhället, de som vill men inte kan, de som kan men inte vill och de som varken kan el-

ler vill. Myndigheternas målsättning har varit att försöka hjälpa alla dessa grupper till rätta, men åtgärderna har i mycket varit halvhjärtade, vilket inte förvånar eftersom det bara är några år sedan man hade snabb assimilering och villkorlös försvenskning som ideal. I och med det av riksdagen den 14 maj 1975 beslutade mottot "jämlighet, valfrihet, samverkan" för invandrapolitiken har emellertid en ny inriktning fastslagits. Man har nu även som målsättning att hjälpa och stödja dem som vill behålla sin kulturella och etniska egenart. För alla de fyra nämnda grupperna är problemen dock i många fall stora, och problemen angår inte bara dem utan även hela samhället, eftersom immigranterna är en inte obetydlig del i detta.

Barnen och deras föräldrar

För invandrabarnen är skolan ofta en svår psykologisk och social situation, och själva är de för skolsystemet ett komplicerat socialt och pedagogiskt problem som inte kan sägas ha lösts. Många är anledningarna till detta. Här skall endast några centrala problem beröras.

Invandrare som vill behålla sin etniska och kulturella identitet är ofta rädda att det svenska skolsystemet – som givetvis liksom alla skolsystem är en spegel av ett samhälle och en kultur – skall "försvenska" deras barn, så att ett kulturellt och känslomässigt avstånd kan uppkomma mellan dem och deras föräldrar. För många barn medför detta svåra personliga spänningar och problem. Lätt uppstår generationsmotsättningar på

detta sätt. Det förekommer att föräldrar försöker få sina barn att uppleva det som är "typiskt svenskt" som något felaktigt och förbjudet. Självfallet får detta många slitningar till följd och ibland även social missanpassning och psykiska störningar.

Till stor del bottnar det hela i föräldrarnas språkliga, kulturella och sociala isolering i det svenska samhället, och problemen tycks vara störst där föräldrarna – medvetet eller omedvetet – motarbetar barnens anpassning i det nya landet. Dessutom får man komma ihåg, att en avog inställning till utbildning ofta är förhållanden bland föräldrar med ringa skolgång bakom sig, vilket självfallet på flera sätt inverkar på barnen. Den svensk-norska psykologen och pedagogen Barbro Saetersdal, som ingående studerat problemen, påpekar att de uppfostringssystem, som varit en naturlig del i de traditionsstyrda samhällen i Sydeuropa som många invandrare kommer ifrån, inte passar in i vårt samhällssystem och att invandrarfamiljerna själva ofta inte är medvetna om att så är fallet. Kulturkonfrontationen blir en kollision mellan normer och värderingar i en utsträckning, som till sist kan medföra en ohållbar situation för den som vill leva här i landet.

Det är inte svårt att förstå den i flera länder gjorda iakttagelsen att andra generationen invandrare vanligen ställs inför de svåraste problemen. Speciellt gäller detta hos oss dem, vilkas föräldrar har en negativ inställning till det svenska samhället och kulturmönstret. Dessutom har invandrabarnen ett annat hemland än föräldrarna, varigenom följer en annan livssyn och andra

ambitioner. Andra generationen invandrare accepterar inte så lätt som många av deras föräldrar låg social status och dåligt betalda yrken. Ofta brister det också i kunskaperna om de formella krav, som ställs på mer avancerade yrkesutövare, varför besvikelserna är lika många som de från svensk synpunkt orealistiska förhoppningarna. Arbetsmarknadsinformation och yrkesvägledning är därför ett "måste" redan på ett ganska tidigt stadium i skolan. Inte minst måste denna informerande verksamhet sträva efter att nå barnens föräldrar. Särskilt viktig är denna typ av vägledning för invandrade ungdomar eller vuxna med stora förväntningar på det nya landet. Det bästa vore att denna information nådde dem redan innan de flyttar hit – jämte villkor för immigration, uppehålls- och arbetstillstånd. Då skulle många tragedier undvikas.

Hemmet och skolan

Ett väsentligt problem är mödrarnas situation, vilken självfallet inverkar på barnen. Många av mödrarna förvärvsarbetar, och barntillsynen är ofta bristfällig. Barnens behov av sina föräldrar blir större när kulturmiljön är ny och förhållandena främmande. Därför är det ett anmärkningsvärt förhållande att föräldrarna, både far och mor, i så hög utsträckning som faktiskt är fallet förvärvsarbetar större delen av dagarna, ofta även på kvällarna. Bland svenska gifta kvinnor förvärvsarbetar drygt 40 %, medan tex av invandrade jugoslaviska gifta kvinnor mer än 80 % förvärvsarbetar. För hemmafruarna hotar å andra sidan en både för dem

själva och barnen missgynnsam språklig, kulturell och social isolering. Vad den kommunalt ordnade barnpassningen beträffar, är den alltför otillräcklig, inte minst för invandrarbarnens speciella behov. Självfallet är alla dessa problem att ta fasta på och söka lösa genom information, undervisning och av samhället administrerade åtgärder som når alla och syftar till att överbrygga klyftorna och minska den kulturella isoleringen.

Att invandrarbarnet har speciella problem i skolan är också självklart. Skolmyndigheterna har inte undervärderat dem utan på senare tid på flera sätt försökt undersöka och i möjligaste mån komma till rätta med dem genom speciala åtgärder, såsom nya kursplaner och stödundervisning. Ett beklagligt faktum är dock att föräldrarna i alltför liten utsträckning tycks inse att här verkligen finns problem som de måste sätta sig in i. Bland de 2 200 brevfrågor som ställdes till Invandratidningen under dess första år 1967–1968, rörde endast fem barnens skolgång! Främlingskap och språksvårigheter ligger dessutom bakom det faktum, att invandrarföräldrar i betydligt mindre utsträckning än andra föräldrar har kontakt med barnens skola.

Av tradition bor somliga invandrarfamiljer många tillsammans i små bostäder. I stort sett är dock trångboddheten ekonomiskt betingad. Barnet som skall läsa läxor har säkert många gånger svårt att få studiero, speciellt i en miljö ofta helt fjärran från läsning och studier. Olika slag av "eftermiddagshem" eller ett förlängt öppethållande av skolans lokaler för läxläsning med kompetent lärarasistans, kunde säkert vara till stor hjälp.

Språkproblemet

Språket är inte bara en spegel av verkligheten utan även av ett sätt att uppleva den. Säkert är att invandraren har ett till stor del annorlunda förråd av ord och begrepp än den infödde svensken. Språket återspeglar kulturen. Därför blir det nya språket också en kontakt med ett delvis nytt betraktelsesätt och nya förhållanden. Språket är ett verktyg för tänkandet och ger erfarenheten uttrycksmedel – därför har det den allra största betydelse för den psykiska och intellektuella utvecklingen. Kulturellt eftersatta barn med bristande språklig utveckling hämmas på många sätt i sin utveckling i övrigt. Inte minst är det viktigt att invandrabarnens specifika pedagogiska behov tillgodoses. De är alltid i riskzonen.

Flera språkforskare har observerat, att individen först lär sig de emotionella uttrycken på sitt modersmål och att, när det nya språket inlärs, man däremot i första hand kommer i kontakt med språkets intellektuella funktioner. Om tendensen kvarstår, och varken modersmålet eller det nya språket får större bredd, hotar, menar många, en utarmning av känslolivet. Känslolivet har "blivit kvar" i modersmålet, medan intellektet kommer till uttryck i det nya språket. Denna kluvenhet kan alltså innebära att man genom att vara dubbelt halvspråkig hämmas psykiskt. Tvåspråkigheten anses alltmer som något positivt och värdefullt, men det är viktigt att inte bara det nya landets språk övas, utan även modersmålet.

Språkfärdigheten i det nya språket kan vidare hindras om kunskaperna i modersmålet är bristfälliga. Förutsättningen för att

lära sig främmande språk är att man behärskar sitt modersmål väl. Dessutom är det en fråga om psykisk integritet och utveckling. Den svenska riksdagen antog 1967 UNESCO:s rekommendation att undervisningen i skolan delvis sker på elevens eget modersmål. En mycket utbredd pedagogisk uppfattning är härvidlag dessutom, att tvåspråkigheten bör utvecklas så tidigt som möjligt i barnets liv. Därför måste det finnas barndaghem med flerspråkig personal och barnböcker tillgängliga på alla barns språk! Invandrarutredningen fastslog som väl är vikten av utvecklande av tvåspråkighet redan tidigt. Vad som alltså saknas är tillräckliga praktiska åtgärder i enlighet med den teoretiska enigheten!

1975 har varit ett viktigt år för invandrarerna. Riksdagen har beslutat om auktorisering av och stöd till tolkar. Invandrarna har fått rösträtt vid val till kommun och landsting och valbarhet till kommunala uppdrag. En invandrargrupp och ett invandrarråd har tillsatts. Man kan nu hoppas att invandrarna själva kan med sina erfarenhet bidra till att bli språkproblemen minskar. Invandrargruppen har föreslagit ökad hemspråksträning, dvs undervisning i modersmålet; på alla skolstadier, vilket även förordades i regeringens proposition till riksdagen om den framtida invandrar- och minoritetspolitiken våren 1975. Dock har man glömt bli de barn som invandrar i tonåren. Under alla omständigheter är inga problem lösta bara genom att beslut fattats. Det vet vi av erfarenhet. De närmaste åren kommer att utvisa om bedömningarna varit riktiga och resurserna tillräckliga.

Främlingskap och grupptryck

Urbaniseringen och den tilltagande anonymiteten i mänskliga relationer har i vissa avseende gynnat utveckling av intolerans, egoism, konkurrensmentalitet och grupptryck bland ungdomen. Kanske beror beredvilligheten att ge efter för grupptrycket på ett otillfredsställt behov av samhörighet och är en ersättning för den nära kontakt mellan olika generationer som präglade samhället förr. Situationen torde upplevas speciellt starkt av invandrarbarn, allra helst om de kommer från länder med djupgående familjetraditioner. Behovet att bli med i gemenskapen och accepteras är stort. För invandrarbarnet kan det i många fall bli fråga om en svår anpassningsprocess, bl a därför att man upplevs eller upplever sig som något udda i miljön. Vad den numera mycket diskuterade "mobbingen" beträffar, har emellertid inte framkommit några fakta eller undersökningar som klart visar att invandrarbarn mobbas mer än övriga barn i svenska skolor. Men konkurrensmentaliteten, som slår igenom på de flesta plan av samhället, skapar i och utanför skolan en situation som inte gynnar samarbete och gemenskap.

För skolans del kan det faktiskt vara väl värt mödan att studera och experimentera med kollektivistiska system, som används i barnpedagogiken i t ex Sovjet, Kina och i israeliska kibbutzer. Kanske är det sovjetiska "adoptionssystemet" av speciellt intresse för vår problematik. Adoptionssystemet går ut på att varje nybörjarklass "adopterar" av en äldre klass, där eleverna individuellt och i grupp tar de yngre om hand och hjälper dem till rätta i skolan. Inte minst när elevma-

terialt tenderar bli alltmer heterogent vad studieförutsättningar, traditioner, erfarenheter, uppfostran och föräldrationalitet beträffar, skulle ett sådant system, möjligen med uppföljning eller fortsättning skolan igenom, erbjuda många fördelar och åtminstone i viss mån råda bot mot anonymitets-, främlingskaps- och grupproblemen.

Ett nytänkande behövs

Vi har insett vikten av speciell förskoleundervisning för invandrarbarn, därtill att stödundervisning och specialundervisning meddelas dem även i fortsättningen. Viktigt är emellertid att poängtera att invandrarbarnen inte bör samlas i speciella klasser utan i stället på alla sätt inlemmas i samvaron med svenska barn i skolan. Speciellt stöd, t ex i form av samordnad specialundervisning ledd av lärare som kan barnens modersmål, bör helst kunna ges åt eleverna så långt och så länge behov finns, kanske genom hela skolan. Ihågkommas bör då att det hela tiden är viktigt att för barnens skull upprätthålla nära kontakt med deras föräldrar. På alla stadi-er bör finnas tillgång till förberedelseklasser där för individen adekvat kompletterande undervisning kan ges, när så under kortare period kan anses erforderligt.

Detta gäller dem som fötts i landet likaväl som dem som invandrat i tonåren eller som vuxna. Problemen är liksom de rent praktiska svårigheterna ofta mycket stora, och avsevärda resurser – och inte minst tid – krävs, vilket jag själv erfarit under mitt arbete med stödundervisning för invandrare. Speciellt stöd för invandrareleverna bör finnas efter

skolans slut i form av läxhjälp, på plats där kompetent personal finns och arbetsro kan ges. Olika former av personlig rådgivning och information – informell! – måste också finnas. Många invandrarbarn förblir "öar" igenom skolsystemets alla stadier.

I undervisningen bör speciell uppmärksamhet visas för invandrarens hemlands kulturella, geografiska och politiska förhållanden, något som inte bara är stimulerande för honom själv utan inte minst nyttigt för hans kamrater, som på så sätt kan få nya välmotiverade kunskaper, vidgade perspektiv, en bättre förståelse för andra folk och en djupare känsla av gemenskap. Det supplement av Läroplan för Grundskolan, som behand-

lar undervisning av invandrarbarn, förordar denna inriktning.

Men det är långt mellan ord och handling. I många stycken har läroplansförfattarna producerat stor och skön retorik utan verklig täckning på resursplanet. Här finns ett svalg mellan teori och praktik. Men även en påfallande stelbenthet och ovilja hos lärarkåren bär skuld till den långsamma utvecklingen. Jag har många gånger mött en kompakt oförståelse för invandrades problem i lärarkollegier. När verklig idealitet och vilja funnits hos ansvariga myndigheter, har orden många gånger ljudit som en högstämd predikan för en sovande församling.

Pärmar för årgång 1975

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-21 00 49, eller genom insättning av kronor 20:– (inkl. moms och porto) på postgiro 7 27 44-6.